

БАКЫТ ИЗДЕГЕН БАЛА
(Элдик уламыштардын негизинде, сахна сабагы үчүн инценировка)
(4-класс, Адабий окуу)
Куурчак театры үчүн инценировка

Катышуучулар:

Жомокчу.
Үн.
Бакыткелди.
Абышка-кемпир.
Сакчы.
Хан.

Жомокчу: Качан экени белгисиз, кайсы бир заманда, адал мээнетти менен жан баккан, ак эмгеги менен мал тапкан, карапайым өмүр кечирген бир абышка-кемпир болуптур. Алар жаш кезинде бала көрбөй, кырчын кездин кырында бактылуу болуп бала көрүп, үйүбүзгө бакыт келди деп, уулунун атын Бакыткелди коюшат. Бакыткелди башка балдардан бөлөкчө, бир сырдуу, миң кырдуу, адептүү, ыймандуу, өңдүү-түстүү болуп чоңоёт экен. Жети жашынан баштап атасына жардам берип, мал багып, ала тоолордун курбусуна чыгып, аркар-кулжалар мекендеген ажайып жерлерде өсөт.

Жайдын толуп турган мезгили эле. Күндөрдүн биринде, Бакыткелди күндүз малын таш короого жуушатып коюп, куш уйку салганы отура кетет ташка жөлөнүп. Ошо кезде кайдандыр, «кыйкуулаган» мукам үн салган, канаттарынын учунан күмүш нур тамган куудай аппапак куш көктө пайда болот да, адамча үн салат:

Үн: "Эгерде, кимде-ким бактылуу болгусу келсе, бирөөнүн ак эмгек, адал мээнетин жебесин. Бакыт ошонун энчисине буюрулган!"

(музыка)

Сырдуу добуштан улам көзүн ачкан Бакыткелди, адамча сүйлөгөн бул Ак куштун караанын чала көрүп, апкаарыган боюнча кала берет. «Түшүмдө болдубу, же өңүмдө болдубу?» деп аң -таң калган бала сырдуу бул окуяны атасына айтып келет кечинде. «Түш көргөнсүң го» деп коет атасы беймарал.

Ошентип, чарчап келген бала бат эле уйкуга кирип, жайдын кыска түнү да бат эле таң га алмашат. Эртеси малын жайып ала тоолорун аралап, аркар-кулжалар мекендеген курбу тоолорун көздөй кетет Бакыткелди.

Кыялданып – кыялга, ойлонуп – ойго тойбогон бала мал жайып отуруп, дагы да үргүлөп кетет. Дал ошол маалда баягы сырдуу Ак куш дагы да кайдандыр кектө пайда болот да, адамча сүйлөп, үн салат закымдатып.

Үн: "Эгерде, кимде-ким бактылуу болгусу келсе, мусаапырды мусаапыр дебей, жардам-жакшылыгыңды аяба; чыныгы жакшылык милдет кылынбай жасалат. Бакыт ошонун энчисине буюрулган!"

Сырдуу бул добуш басылары менен умачтай көзүн ачкан Бакыткелди, кечээ коргон күмүштөй жаркыраган Ак кушту даана көрөт. Анан ал куш көздөн кайым болгон тарапты элейе караган бойдон калат.

(музыка)

Болгон ишти бала дагы да атасына айтат. Атасы ишенейин деп бир ойлойт, ишенбейин деп миң ойлонот: «Бактылуу болор адамга бакыттын сырдуу кушу өмүрүндө үч ирет жолугат» деген осуят сөзү эсине түшөт.

Ошондо атасы уулун жанына чакырат да, мындай дейт оор улутунуп:

Абышка: Балам, сага жолуктурган сырдуу Ак кушту Теңирим бекер жибербептир. Сага ал эки ирет жолукту, эми үчүнчү ирет качан жолуктурарын Теңирим өзү билет. Сен бактынды "качан келет" деп күтүп отурбай, издеп жолго чык. Кантейин, боконо сөөгүң ката элек, жашсың. Теңирим өзү жар болсун, оомийин!..

(музыка)

Жомокчу: Бакыткелди алты айга жетер күлазык алат да, жаңы асыйга келген Керкашка атына камчы салып, жолго чыгат. Күнү-түнү уктабай жол арбытат. Тоо-талааларды өтүп далай элдерге кездешет, далай сууларды кечет. Күз өтүп, кыш келет. Кыш өтүп, жаз келет. Жаз жайга алмашат.

Арадан жети жыл өтөт. Астындагы аты жети асыйга толуптур да, өзү эржигит курагына келет.

Кайрадан күз келип, бир сары өзөнгө туш келет. Атын сугарайын деп, тизгин тартат. Булкунган Керкашканын тизгинин кере кармаган жигит ат менен кошо эңкейет. Ачкадан тунаркан жигиттин көзү суунун чекесинде калкып турган тоголок кызыл нерсеге урунат. Байкаса, алма экен. Атынан түшө калып алманы алат да, качантан бери оозуна наар албаган неме алмадан бир тиштеп жибергенин билбей калат.

Бактысын бирөө ак эмгеги менен өстүргөн алмадан сураксыз бир тиштеп алганына өкүнүп, өз ыйманы өзүн кечирбей, аны ким өстүрсө ошондон бүгүлүп кечирим сурап, өмүр бою кызматын кылып берүүгө дилинде даяр болуп, өзөн бойлоп өрдөп жолго түшөт.

(музыка)

Жомокчу: Бакыткелди бир канча жол басып, бир шаарга туш болот. Шаардын сакчылары жигиттин алдынан тосот.

Сакчы: Сен кайдан келаткан немесиң?— дейт сакчы, учурашкан соң.

Бакыткелди: Мен алыстан-алыстан келаткан жолоочумун. Өзөндүн аягынан бир алма таап алгам. Ачкалыктан сураксыз бир тиштеп алып, теңир алдында чоң күнөөгө баттым. Ошол алманы ким өстүргөн болсо, ошол адамдан бүгүлүп кечирим сурайын —деп издеп таппай келатам.

Сакчы: – Тамашанды коюп, каякка, кимге, эмнеге баратасың, ошону айтчы! Же алыстан келатып, шайтан даарып, жинди болуп калган немесиңби? Эй жигиттер! Ханыбызга алып барып, тамашага баталы!

Жомокчу: Ошентип, эриккен сакчылар жигитти ханга алып барышат.

Ханга Бакыткелди болгонун болгондой айтып берет. А дегенде, ал дагы сакчылары менен кошо күлүп, анан шылдың кылып жатабы деп, чала-була жазалап, акыры бул бала бекер айтып жаткан жок, мында бир сыр бар — деп ойлойт да:

Хан: Макул, бирок ал айыбың анчалык бүгүлүп кечирим сурап, өмүр бою кызматын кылып берер нерсе эмес. Өзүң, адал пейил, ак ниет, пейилинди Теңирим өзү нээтиңе салган, ырыскыңды мол жаратып, насибинди кең, кылган, бешенеңе күн тууган, ийиниңе ай тууган, бактылуу болор жан экенсиң. Ошондой болсо да, менин айтарым мындай. Сен сураксыз жеген алманын ээси–мына менмин. Алмамды сураксыз жеген айыбың үчүн өмүр бою менин алма багымды багып кызмат кыласың ! Бул - биринчи жаза, а экинчиси кийин берилет. Түшүнүктүүбү?

(музыка)

Жомокчу: Ошентип, Бакыткелди хандын алма багында кызмат кылып, сугарып, багып, күн кечирип кала берет.

Хан Бакыткелдини сыноого салат: ач кылып, ток кылып, пейилин сынайт; оор-жеңил иш буюруп, күчүн сынайт; коркутуп-үркүтүп, эркин сынайт. Бакыткелди баарына чыдайт, бардык сыноодон өтөт. Бала хандын купулуна толот. Арадан куштай учуп дагы үч жыл өтөт, бала он жети жашка келет. Ошондо хан Бакыткелдини өзүнө чакырат да, мындай дейт экен:

Хан: Сен баягы менин алмамды сураксыз жеген айыбың үчүн экинчи жазанды тартар кезиң келди. Угуп тур, сен өз күнөөңдү жууш үчүн менин айтканымды аткарасың ...

Бакыткелди: Куп болот.

Хан: Менин эки көзү сокур, эки кулагы дүлөй, эки буту баспаган, тили сүйлөбөс дудук кызым бар. Ошону аялдыкка аласың. Ошондо сен Теңир алдында айыбыңдан арыласың ...

Жомокчу: Хандын бул сөзүн угуп, Бакыткелди эси ооп эмне дээрин билбей туруп калат. «Баш тартайын» дейт хандын бул талабынан. Бирок, баягы сырдуу Ак куштун айткан экинчи сөзү эсине келет да: «Болуптур, Теңирим башыма салганды көрөйүн, сокур, дүлөй, дудук, шал болсо бир мусапыр экен го, мен деле мусапыр эмей, киммин. Мен андан жакшылык-жардамымды аянбайын»—деп ойлойт.

Бакыткелди: Куп болот, ханым, кызыңызды көзү сокур, кулагы дүлөй, колу-буту мунжу, тили дудук дебейин, Теңирим буйруса теңим кылып, милдет кылбай бактыма жазганын көрөйүн.

(музыка)

Жомокчу: Күндөрдүн биринде хан өзүнө чакырып, Бакыткелдиге каардуу унчукту.

Хан: Баягы сөзүңдөн кайткан жоксуңбу? Тагдырыңа таарынчың жокпу? Бул — акыркы суроом.

Бакыткелди: Жок, тагдырымдын буюрганына башымды байладым...

Хан: Анда эмесе, үлпөт үйүнө бул «селсаякты» алып баргыла.

Жомокчу: Жигиттер Бакыткелдини делдендете жетелеп, үйлөнүү үлпүт үйүнө алып келишет. Ал жерде хандын өзү, жан-жөкөрлөрү, «мыкты», «жакшы» деген адамдардын баары толуп турган экен.

Адилет ханыбыздын аруу кызы –Нуркыз келатат! Нуркыз келатат!-деп жарыя кылат жарчы. Карасы, ай десе аркы жок, күн десе көркү жок бир сулуу кыз нөөкөр кыздарынын коштоосунда келаткан экен. Аны көрүп, кыздын сулуулугунан эси ооп жыгылат.

(музыка)

Жомокчу: Бир канча убакыттан соң ачып, Бакыткелди акылына келет. Ошондо хан Бакыткелдиге мындай дейт:

Хан: Мына баягы мен сага айткан кызым. Эмне үчүн мен кызымды «көзү көрбөйт» дедим, анткени, жаман, кереги жок нерсеге кызым көңүл бөлүп карабайт дегеним; кызым «тили жок, дудук» дегеним - оозунан жаман сөз, суук кеп чыкпайт, кери сүйлөп, жаман айтпайт дегеним; «буту баспайт, кулагы укпайт» дегеним - тетири нерсеге баспайт, ушак сөздү, каңырыш кепти тың шабайт дегеним. Эми, ушу Теңир берген ырыскыңарды көтөрө билгиле, тутуп алгыла. Оомийин!

Жомокчу: Ошентип, хан Бакыткелди менен Нуркызына ак батасын берип, никесин кыйып, алты жүз төөгө алтын-күмүш сеп артып, салтанат менен узаткан экен.

Бакыткелди эли-журтуна, ата-энесине келип, жары менен бактылуу далай жылдарды кечирип, узак жашаптыр. Адилет, элим-жерим деп жашаган, бей-бечарага кайрымдуу бул жигитти эли хан көтөрүшөт. Ал эч кимдин ак эмгегин жебей, мусапырларга жардам-жакшылыгын аябай, адилет, кайрымдуу хан болуп, Теңир берген ырыскысын көтөрө билип, тээп албай, төгүп албай, бактылуу узак өмүр кечирген экен.

(музыка)

Аягы

С.Рысбаев

Пейилдин бузулушу

(жомок сабак үчүн инценировка)

(3-класс, Адабий окуу)

Катышуучулар:

Жомокчу

Абышка.

Кемпир.

Арча

Жомокчу: Кичинекей кыштакта бир абышка-кемпир жашачу. Абышка дайым отун алып сатып, акча тапчу. Андан башка кылар иши жок эле. Кемпири болсо, абышкасы таап келген бироз акчаны алып барып базарга барчу да, күнүгө жей турган нан, май, кант, чай ала турган. Ошону менен алар күн көрүшчү.

Абышканын күндө алган отуну ошого жетчү. Көп кылып отун алганга кудурети да жетчү эмес.

Ошентип жүргөн кыштын бир күнүндө анын отун аларга алы келбей калды. Бул кемпири экөөнүн күнүнүн бүткөнү сыяктанды. Бирок, айласы куруган абышка бар кайратын жыйнап, балтасын алып, жибин курчанып, отунга жөнөй турган болду.

Абышка: Балтам мокоп калыптыр, байбиче. Отунга өтө турган эмес...Колундан келишинче курчутуп бер. Мен токойго барайын да, эптеп отун алып келейин.

Жомокчу: Кемпири балтасын эптеп-септеп курчутумуш болуп берип, белине байлады да, отунга узатты абышкасын.

Абышка токойго келип, майда отун таппады. Таппады да бир арчага келди.

Абышка: Токойдо майда отун да калбады. Ушуну кыйсам жазга чейин отун болор...

Жомокчу: –деп ойлоду да, абышка балтасын бар күчү менен арчага чаба турган болду. Ошондо баягы арчага адамча тил бүтүп, мээримдүү сүйлөдү.

Арча: О, ак ниет абышка, сен мени кыйба...

Жомокчу: Абышка арчага таң кала карап, жерге отурду. Алсыз дем алып, чекесинин терин сүрттү.

Абышка: О арча! Сени кыйбасам, күндүн суугунда кемпирим экөөбүз кантебиз. Үйдө жээрге бир сындырым наньбыз калбады... Отун сатып жан баккан бир бечарамын да...

Арча: Мен сенин абалыңды түшүнөм, ак ниет абышка. Андан көрөкчө, менин бутагымды карачы. Бутагымда кичинекей баштык илинип турат. Колуңа алсаң, ичинде алтын тыйындар бар. Алгын да, ыраазы болуп, үйүңө жөнө...

Жомокчу: Абышка элендеп өйдө турду. Ырас эле, өзүнө карай ийилген бутакта кичинекей бир баштык илинип туруптур. Алып, ичин караса, алтын тыйындар!

Абышка арчага үч ийилип таазим этти да, алтын тыйындарды алып коюнуна ката койду. Бирөө көрө коюп, тартып ала тургандай, коркуп кетти. Анан мындай деди:

Абышка: О касиеттүү ыйык арча! Менин абалымды түшүнүп, мендей бир бечерага жардам бергениңе миң ыракмат. Мен бул жакшылыгыңды өмүрүм өткөчө эч качан унутпаймын! Мен бул акчаңды кемпириме алпарып, жегенге нан, кийгенге кийим алып, эл катары оокат кылалы.

(музыка)

Жомокчу: Абышка арча берген акчаны алып, үйүнө барат. Болгон окуяны кемпирине айтты эле, кемпири тыйындарды көрүп сүйүнүп, базарга барып, экөөлөп оокат алып келишти. Кыштын аяздуу шамалы шыкаалаган үйүнүн тешиктерин бүтөшүп, жылуу кийимдерди сатып алышты, жазга жетерлик оокатты кенен камдап алышты. Эми буларга мындан башка эч нерсенин кереги жок эле.

Бир кызык жери: баягы арча берген алтын тыйындардын касиети бар белем, тыйындар азаймак түгүл, күн сайын кайтадан көбөйүп жатты. Жазга чейин эмес, бир канча жыл бою, керек болсо өмүрлөрү өткөнчө да түгөнөр эмес.

Ошентсе да, жылуу үйдө, бардар оокатка туйтуна түшкөн абышка, бир күнү кемпирине мындай деди:

Абышка: Кемпирим, сен бүгүн балтаны мурдагыдан да мыктылап курчут. Мен баягы арчага барайын да, мындан да көп алтын акчаларынан алып келейин... Тиги Тентимиш байдан кембизби? Биз дагы бай болуп, карыганда малай жумшап оокат кылалы да. Кандай дейсиң? Же бул оюм жаманбы?

Кемпир: Туура айтасың, абышка. Балтаңды апкел. Мен аны баягыдан да мыктылап курчутуп берейин. Арча курч балтаңды көргөндө, сага мурдагыдан да көп алтын акчаларын бере турган болсун.

Абышка: Ошент, кемпирим.

Жомокчу: Көрсө, дүнүйөнү ойлогондо, адамдын пейили бат эле бузулат тура! Кемпири чалынын айтканына сүйүнүп, балтасын мыктылап курчутту да, белине байлап берип, отунга узатты. Бүгүн ал эптеп алып келер бир байлам отун эмес, бир кап алтын акчанын келишин күтүп кала берди.

Абышка токойго келип, баягы арчаны тапты. Жанына келди да, бүгүн мындан көп алтын алууну ниет кылып, колтугун кере көтөрүп, балтаны арчага чаба турган болду.

Арча: Абышка, мени кыйбагын...

Абышка: Кыйбаганда кантем. Үйдө отунум жок. Бир сындырым нан калбады... Кемпирим экөөбүз эптеп өлбөстүн күнүн көрүп жатабыз. Кыш катуу. Үйүм суук...

Жомокчу: -деди абышка, калп эле күрс-күрс жөтөлүп.

Арча: Жалган! Баягыда бечера кейпиңде келгениңде сени чындап эле аяган элем. Сен анда ак ниет жакшы адам элең. Азыр сен ак нээтиң менен эмес, көп акча алууну эңсеп, ач көз нааданга айланып, пейлиң бузулуп келдиң. Эми сага эч нерсе бере албайм... Кеткин бул жерден!

Абышка: Жок! Азыр мен сени түбүндөн кыямын. Болбосо, сен мага баягыдан да көп алтын акчаларыңды бересиң! Уктуңбу?!

Жомокчу: Абышка «Чаппагын!» деген арчанын сөзүнө көнбөй, курч балтасын өйдө көтөрдү... Ошондо арчанын баягы бутагы чалдын мойнуна ороло түштү. Бутак чалдын мойнуна бекем оролуп муунта баштады. Бутак оролгондон ороло берди... Абышка турган ордунда муунуп өлүп баратты. Муунгандан мууна берди, көздөрү чанагынан чыгып кетти... Анан ал ташка айланды. Арчанын бутагы ташты чырмап кала берди...

Арчанын бутагы оролгон ошол таш бүгүн да турат дейт...

Көрдүнөрбү, балдар. Байлыкка азгырылып, ак ниет арчанын айтканына көнбөгөн ач көз абышка ошентип, токойдо эч ким көрбөй, өлүп тынган экен.

Музыка.
(Аягы)